

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ**

**ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ
УПРАВЛІННЯ**

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА ОСОБЛИВОСТІ
ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ АРЕШТУ МАЙНА**

Методичні рекомендації

Київ 2017

Авторський колектив: *Чернявський С. С.*, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України (Національна академія внутрішніх справ); *Вознюк А. А.*, к.ю.н., доцент (Національна академія внутрішніх справ); *Алексєєва-Процюк Д. О.*, к.і.н., с.н.с. (Національна академія внутрішніх справ); *Хабло О. Ю.*, к.ю.н., доцент (Національна академія внутрішніх справ); *Дударець Р. М.* (Головне слідче управління Національної поліції України); *Запотоцький А. П.*, к.ю.н. (Національна академія внутрішніх справ); *Самодін А. В.*, к.ю.н., доцент (Національна академія внутрішніх справ); *Шепетько С. А.*, к.ю.н. (МНДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України); *Цюприк І. В.*, к.ю.н. (Національна академія внутрішніх справ); *Кучменко С. В.* (Національна академія внутрішніх справ); *Сухомлин Ю. В.* (Національна академія внутрішніх справ).

Рецензенти:

Лук'яничков Є. Д., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»;

Чорноус Ю. М., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістичних експертиз Національної академії внутрішніх справ

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 17 червня 2016 р. (протокол № 10)

П-845 Процесуальний порядок та особливості застосування слідчим арешту майна [Текст] : метод. рек. / [Чернявський С. С., Вознюк А. А., Алексєєва-Процюк Д. О. та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 50 с.

Розглянуто загальні положення застосування тимчасового вилучення та арешту майна, процесуальний порядок проведення цих процесуальних дій та їх особливості. Виокремлено та проаналізовано процесуальний статус третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт та юридичної особи, до якої може бути застосована конфіскація. Також розглянуто порядок зберігання та повернення арештованого майна.

Для слідчих, оперативних працівників, працівників прокуратури, суду, адвокатів, а також науковців, викладачів і курсантів.

ББК Х 629.3

Зміст

Вступ.....	4
1. Особливості тимчасового вилучення майна	6
2. Загальні положення накладення арешту на майно	12
3. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, її правовий статус та представник	23
4. Загальні положення щодо юридичної особи, до якої може бути застосовано захід кримінально-правового характеру, а саме – конфіскації, та особливості провадження щодо неї.....	26
5. Процесуальний порядок накладення та скасування арешту на майно.....	34
6. Порядок зберігання тимчасово вилученого майна	41
Список використаних і рекомендованих джерел.....	49

Вступ

Положеннями КПК України 2012 року арешт майна визначений як один із заходів забезпечення кримінального провадження, що застосовується з метою досягнення його дієвості. Проте декілька років поспіль під час застосування цього заходу виникали проблеми. Буквальне тлумачення норм кримінального процесуального законодавства у правозастосовній практиці створило хибне уявлення про те, що майно, яке відповідає зазначеним в КПК України критеріям, може вилучатися виключно у підозрюваного, в місці чи у особи, до яких він має особистий чи опосередкований доступ і реальну можливість розпорядитися певними речами з метою перешкодження кримінальному провадженню. Часто таке майно на час його вилучення знаходиться у володінні, зокрема й правомірному, інших осіб, які нерідко і гадки не мають про його походження, а сам підозрюваний може бути, скажімо, позбавлений свободи і фактичної можливості розпорядження цим майном, власником якого, до того ж, від початку може бути стороння особа, без відома якої воно використовувалося у злочинних цілях¹.

Однак, законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні»², прийнятим Верховною Радою України 10 листопада 2015 року, було усунуто ряд недоліків КПК України. Так, вказаним Законом було розширено перелік осіб, майно яких може підлягати арешту. Дозволено забезпечити відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також стягнути в дохід держави неправомірну вигоду, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою. Уніфіковано перелік об'єктів, на які може бути накладено арешт.

Пізніше, 18 лютого 2016 року, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації»³. Цим законом був проголошений новий учасник кримінального та судового провадження – третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт. Відповідні зміни були застосовані щодо статей, які регулюють процедуру проведення арешту у майна. Також в КПК України з'явилась ст. 64-2, де представлені загальні положення,

¹ Мирошніченко Ю. М. Проблемні питання тимчасового вилучення й арешту майна за новим кримінально-процесуальним законом / Ю. М. Мирошніченко // Порівняльно-аналітичне право. – № 3 (2). – 2013. – С. 311.

² Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні : Закон України від 10 листоп. 2015 р. №2540 а. від 10 листоп. 2015 р. №2540 а. // Відомості Верховної Ради України. – № 1. – 2016. – стаття 1.

³ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації: Закон України від 18 лютог. 2016 р. № 1019-VIII // Голос України. – 2016 – № 37.

якими встановлюється, хто може бути третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, її права та обов'язки, представник цієї особи та його повноваження.

Відтак, відповідно до оновленої редакції ч. 1 ст. 170 КПК України, крім майна підозрюваного, обвинуваченого та засудженого передбачено можливість арешту також майна третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Нововведенням є також обов'язок слідчого, прокурора вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у *Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб*. Дане агентство з розшуку/повернення активів є центральним органом виконавчої влади України зі спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, та/або з управління активами, на які накладено арешт або які конфісковано у кримінальному провадженні. Воно створено Законом України від 10 листопада 2015 р. № 772-VIII⁴, а на його підставі – Постановою Уряду від 24 лютого 2016 р. № 104⁵. Це є одним з основних критеріїв виконання Україною Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС.

Завданням арешту майна проголошено запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження.

Запроваджені законодавцем зміни, в першу чергу, дозволять змінити на краще ситуацію щодо забезпечення відшкодування шкоди потерпілим від кримінальних правопорушень, а також будуть сприяти запобіганню приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження майна, яким саме і забезпечується відшкодування шкоди, а також майна, яке може бути речовими доказами в кримінальному провадженні чи є предметом злочину.

Метою цих методичних рекомендацій є аналіз загальних положень застосування арешту майна в умовах новітніх змін до КПК України, тимчасового вилучення майна, процесуальний порядок проведення цих процесуальних дій та їх особливості. Також розглянуто порядок зберігання та повернення арештованого майна.

⁴ Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 772-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

⁵ Про утворення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютог. 2016 р. № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

1. Особливості тимчасового вилучення майна

Тимчасове вилучення майна є одним з найбільш дієвих заходів забезпечення кримінального провадження. Оскільки арешту майна часто передуює саме тимчасове вилучення майна, тому вважаємо за доцільне проаналізувати цю процесуальну дію.

Тимчасове вилучення майна – захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у фактичному позбавленні підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у ч. 2 ст. 167 КПК України майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або про його повернення.

Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей, тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони:

- підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди;

- призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення;

- є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом;

- одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено.

Аналіз норм глави 16 КПК України свідчить про те, що *тимчасово вилученим може вважатися майно (за умови відповідності критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК України), яке одержане під час затримання особи в порядку, передбаченому статтями 207, 208 КПК України, обшуку (ст. 236 КПК України) чи огляду (ст. 237 КПК України).*

Вилучити майно може кожен, хто **затримав** особу в порядку, передбаченому статтями 207, 208 КПК України. Слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку і тимчасового вилучення майна або негайно після їх здійснення зобов'язана скласти відповідний протокол, копія якого надається особі, у якої вилучено майно, або її представнику. Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна.

Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставлянням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передавання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом.

Після тимчасового вилучення майна уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, цей порядок буде розглянутий в останньому розділі.

Огляд місця події є однією з найбільш поширених слідчих (розшукових) дій, яка проводиться майже у кожному кримінальному провадженні, під час якої вилучаються речі чи документи, які в подальшому можуть бути використані як докази. У зв'язку з необхідністю збереження доказової інформації вилучених в ході огляду місця події об'єктів (предметів, документів, тощо), особливої актуальності набуває правильність проведення та процесуального оформлення цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Вилучені в ході огляду місця події речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном (ч. 7 ст. 237 КПК України), а отже їх подальша доля визначається за правилами, передбаченими главою 16 КПК України.

Тимчасове вилучення майна, яке здійснюється в ході огляду місця події, умовно можна поділити на такі основні етапи:

- визначення об'єктів, які підлягають тимчасовому вилученню, їх фіксація в протоколі огляду місця події;

- забезпечення зберігання схоронності тимчасово вилученого майна;

- прийняття рішення щодо тимчасово вилученого майна.

Тимчасовому вилученню підлягає майно у вигляді *речей, документів і грошей*. Під **річчю** слід розуміти предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. **Документом** є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставини. **Гроші** – це законний платіжний засіб, обов'язковий до приймання за номінальною вартістю на всій території України. Таким платіжним засобом є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом.

Відповідно до ч. 2 ст. 168 КПК України, тимчасове вилучення електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду, тобто при огляді місця події зазначені предмети не вилучаються. Однак, якщо, наприклад, на телефоні залишилися сліди крові чи відбитки пальців злочинців та ін., тобто вони є носіями слідів злочину, то вилучення при огляді місця події можливе.

Слід звернути увагу на те, що ч. 2 ст. 167 КПК України не встановлює вичерпний перелік майна, яке може бути вилученим, адже вказує на майно у вигляді речей, документів, грошей тощо.

Необхідно також пам'ятати, що **засоби вчинення кримінального правопорушення** – це предмети матеріального світу, що застосовуються особою при вчиненні суспільно небезпечного діяння. **Знаряддя кримінального правопорушення** – це предмети, використовуючи які особа вчиняє фізичний вплив на матеріальні об'єкти. Під **предметом кримінального правопорушення** розуміють предмети матеріального світу, у зв'язку з якими чи з приводу яких вчиняється таке правопорушення. *Сліди кримінального правопорушення у*

вузькому розумінні – це матеріально фіксовані відображення зовнішньої будови одного об'єкта на іншому. Якщо такі сліди збереглися на речах, документах, вони тимчасового вилучаються.

Винагорода за вчинення кримінального правопорушення – це гроші, цінності та інші речі, надані особі з метою схилити її до його вчинення. Речі, документи, здобуті в результаті вчинення кримінального правопорушення або на які воно було спрямоване – це **об'єкти такого правопорушення**. Доходи від набутих в результаті вчинення кримінального правопорушення речей, грошей – це **все те, що набуто від реалізації майна, отриманого злочинним шляхом**.

Під достатніми даними для проведення тимчасового вилучення майна слід розуміти відомості, що містяться в показаннях свідків, потерпілих, підозрюваних, у протоколах слідчих (розшукових) дій, а також одержані в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Очевидно, помилковим є судження про те, що всі вилучені в ході огляду речі та документи, за винятком тих, які не належать до предметів, що вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном. Це положення ч. 7 ст. 237 КПК України є загальним для всіх видів огляду (місцевості, приміщень, речей, документів). Тоді як огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПК України, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи, у тому числі й стосовно вимог до змісту клопотання слідчого, порядку його розгляду, постановлення ухвали слідчим суддею та її змісту⁶.

Така позиція підтверджується і судовою практикою. Наприклад, в ухвалі Святошинського районного суду міста Києва № 759/537/13 слідчий суддя приходить до висновку, що речі і документи, вилучені при проведенні обшуку, мають один з двох процесуальних статусів: речі та документи, які входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на їх відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку і речі та документи, які не входять до цього переліку, тобто, – тимчасово вилучене майно, яке перебуває в такому статусі відповідно до частини 1 ст. 167 КПК України до вирішення питання про його арешт або повернення⁷.

Тому, вирішення питання про те, чи є майно, яке в той чи інший передбачений законом спосіб потрапило до уповноваженої службової особи органу досудового розслідування, тимчасово вилученим, залежить від того, чи давався дозвіл на його вилучення слідчим суддею, чи ні. Цей висновок цілком узгоджується з положенням ч. 1 ст. 167 КПК України де вказано, що майно вилучається до вирішення питання про його арешт або повернення. Тимчасовість зумовлюється відсутністю згоди слідчого судді на вилучення, що й викликає необхідність арешту тимчасово вилученого майна, аби перевірити законність його вилучення для забезпечення допустимості доказів.

Проведений аналіз судових рішень щодо цього питання дозволяє зробити висновок про вірність вищезазначеного твердження. Наприклад, слідчий суддя Печерського районного суду міста Києва в ухвалі № 757/643/13 зазначає, що виходячи зі змісту ст. 236 КПК України, безспірному вилученню з місця обшуку і

⁶ Процесуальна діяльність слідчого щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [текст] : метод. реком. / [Удалова Л.Д., Чернявський С.С., Алексєєва-Процюк Д.О. та ін.]. – К. : НАВС, 2014. – 92 с.

⁷ Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду міста Києва № 759/537/13 від 25.01.2013.

залученню до матеріалів кримінального провадження підлягають речі і документи, які прямо вказані в ухвалі слідчого судді про дозвіл на обшук. Речі ж, які не вказані в ухвалі слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку та вилучені під час проведення обшуку, є тимчасово вилученим майном.

Зважаючи на вимогу КПК України про те, що огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 236 КПК України, вищезазначені положення можуть бути застосовані і до огляду місця події.

У ч. 5 ст. 237 КПК України вказано, що усі вилучені під час огляду місця події речі і документи підлягають негайному огляду, упаковці та опечатуванню із завірненням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду.

У цій нормі законодавець також зазначає, що у разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування. Це можуть бути випадки, коли під час огляду необхідно використовувати особливі інструменти, матеріали, коли необхідно створити відповідні технічні умови огляду або коли для огляду потрібен тривалий час.

Також, згідно з ч. 7 ст. 237 КПК України, при проведенні огляду слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню завжди, незалежно від їх відношення до кримінального провадження, а тому звертатись до суду для одержання дозволу на їх тимчасове вилучення непотрібно.

Слід зазначити, що деякі слідчі після вилучення речей і документів та їх огляду продовжують практику винесення постанови про визнання їх речовим доказом, якщо є підстави відповідно до ст. 98 КПК України. В постанові про визнання речовим доказом аргументується належність речей та документів до кримінального провадження (були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення).

Процесуальний порядок прийняття рішення про долю тимчасово вилученого майна

Тимчасовість вилучення майна обумовлена тим, що таке вилучення може тривати до вирішення питання про арешт тимчасово вилученого майна чи про повернення тимчасово вилученого майна.

Тимчасово вилученим майно може бути п'яти днів у разі, коли є дозвіл на вилучення майна слідчого судді та не більше чотирьох днів для іншого майна оскільки:

- клопотання про арешт має бути подано до суду *не пізніше наступного робочого дня* після вилучення; а у разі, коли є дозвіл на вилучення майна слідчого судді (ухвала) (тимчасове вилучення майна під час обшуку, огляду житла чи іншого володіння особи), то клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим, прокурором *протягом 48 годин* після вилучення майна (ч. 5 ст. 171 КПК України);

- ухвала про арешт тимчасово вилученого майна – має бути постановлена *не пізніше 72 годин* з дня надходження клопотання до суду (ч. 6 ст. 173 КПК України).

Таким чином, не пізніше наступного робочого дня після проведення огляду місця події і двох діб після обшуку чи огляду, під час яких майно було тимчасово вилучено, слідчий зобов'язаний звернутися до суду із клопотанням, погодженим з прокурором, чи прокурор з клопотанням особисто про арешт тимчасово вилученого майна, або повернути тимчасово вилучене майно особі, у якої воно було вилучено.

Відповідно до звіту судів першої інстанції за 2015 рік про розгляд матеріалів кримінальних проваджень, розміщеному на офіційному веб-порталі «Судова влада України», слідчими суддями протягом звітного періоду з 252987 клопотань щодо тимчасового доступу до речей і документів було задоволено 227988, що становить 90 %.

Відповідно до ст. 169 КПК України, тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено:

- за постановою прокурора, якщо він визнає таке вилучення безпідставним;
- за ухвалою слідчого судді чи суду, у разі відмови у задоволенні клопотання прокурора про арешт цього майна;
- у випадках, передбачених ч. 5 ст. 171, ч. 6 ст. 173 КПК України (у разі пропуску строків щодо подачі клопотання до суду чи строків прийняття ухвали слідчим суддею про арешт тимчасово вилученого майна);
- у разі скасування арешту.

Рішення про повернення майна може прийняти прокурор шляхом винесення постанови або слідчий суддя, суд шляхом винесення ухвали.

Прокурор уповноважений винести постанову про визнання безпідставним тимчасове вилучення майна, коли немає достатніх підстав вважати, що вилучені речі, документи, гроші відповідають критеріям, закріпленим у ч. 2 ст. 167 КПК України.

У разі винесення слідчим суддею ухвали про відмову у задоволенні клопотання про арешт майна, тимчасово вилучене майно також повертається особі, у якої воно було вилучено. Таке рішення приймається у разі, якщо немає достатніх підстав вважати, що речі, які є майном підозрюваного, обвинуваченого, відповідають критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 КПК України.

До того ж відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 169 КПК України, тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено, якщо клопотання слідчого,

прокурора про арешт тимчасово вилученого майна не було подано до суду у визначений законом строк (не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна – ч. 5 ст. 171 КПК України). У цьому разі рішення про повернення майна має приймати також прокурор, адже ст. 169 КПК України не вказує слідчого серед суб'єктів, що мають повноваження щодо повернення тимчасово вилученого майна.

Про можливість отримання володільцем вилученого у нього майна він повідомляється письмово. Копія повідомлення долучається до кримінального провадження.

Факт повернення тимчасово вилученого майна фіксується у протоколі, який складається відповідно до ст. 104 КПК України, або у розписці, яка відбирається від особи, якій повертається майно, що тимчасово вилучалося.

У розписці про отримання тимчасово вилученого майна отримувач вказує дані свого паспорта або іншого документа, який посвідчує його особу та місце проживання. У разі неможливості особистої явки власника майна, воно може бути отримано за дорученням іншою особою, розписка якої разом з дорученням приєднується до матеріалів кримінального провадження. Якщо власником є підприємство, установа, організація, майно передається їх представникам за наявності доручення, документа, що засвідчує особу, і під розписку.

2. Загальні положення накладення арешту на майно

Відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України, накладення арешту на майно є тимчасове, до скасування у встановленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Відтак, арешт може бути накладено на майно:

- підозрюваного,
- обвинуваченого;
- засудженого;
- третіх осіб;
- юридичної особи.

Також, законодавцем було визначено *перелік ознак*, за наявності хоча б однієї з яких, на відповідне майно може накладатись арешт (ч. 1 ст. 170 КПК України). Так, арештовуватись може майно, щодо якого існують достатні відстави вважати, що воно:

- є доказом злочину;
- підлягає конфіскації майна;
- підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб;
- підлягає конфіскації у юридичної особи,
- може забезпечити цивільний позов або стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Закон виділяє наступні *форми арешту майна*, це тимчасове позбавлення права на:

- відчуження,
- розпорядження
- та/або користування майном.

Варто зауважити, що в чинній наразі редакції вказаної статті КПК України передбачено позбавлення особи можливості *відчуження певного майна та розпорядження ним*, в той час як можливість заборони використовувати наявне у неї майно передбачено лише в якості альтернативи.

Водночас, таке формулювання створює певну правову невизначеність на практиці. Так, працівники правоохоронних органів можуть трактувати вказане положення як необхідність одночасного позбавлення особи права як відчужувати, так і розпоряджатись та користуватись відповідним майном, що може мати негативні наслідки для таких осіб.

Відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України **завданням** арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження.

Нововведенням оновленої редакції статті 170 КПК України є те, що відтепер слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб.

Відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК України **метою** арешту майна є:

1) забезпечення збереження речових доказів

Відповідно до ч. 3 ст. 170 КПК України з метою забезпечення збереження речових доказів арешт накладається на майно **будь-якої фізичної або юридичної особи** за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України (речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Документи є речовими доказами, якщо вони містять вищезазначені ознаки).

Тобто, арешт майна з метою збереження речових доказів можливий у разі, коли підозрювану особу не встановлено.

2) забезпечення спеціальної конфіскації

Відповідно до ч. 4 ст. 170 КПК України, у випадку забезпечення спеціальної конфіскації, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК України.

Спеціальна конфіскація (ст. 96-1 КК України) полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК України, за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого ч. 1 ст. 150, ст. 154, ч.ч. 2 і 3 ст. 159-1, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ч. 1 ст. 204, ч. 1 ст. 209-1, ч. 1 ст. 210, ч.ч. 1 та 2 ст. 212, ч.ч. 1 та 2 ст. 212-1, ч. 1 ст. 222, ч. 1 ст. 229, ч. 1 ст. 239-1, ч. 1 ст. 239-2, ч. 2 ст. 244, ч. 1 ст. 248, ч. 1 ст. 249, ч. 1 та 2 ст. 300, ч. 1 ст. 301, ч. 1 ст. 302, ч. 1 ст. 310, ч. 1 ст. 311, ч. 1 ст. 313, ч. 1 ст. 318, ч. 1 ст. 319, ч. 1 ст. 362, ст. 363, ч. 1 ст. 363-1, ч. 1 ст. 364-1, ч. 1 ст. 365-2 КК України⁸.

Відповідно до ст. 96-2 КК України, спеціальна конфіскація застосовується у разі, якщо гроші, цінності та інше майно одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального

⁸ КК України від 5 квітн. 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

У разі якщо гроші, цінності та інше майно, зазначені у п. 1 ч.1 ст. 96-2 КК України, були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно.

Якщо конфіскація грошей, цінностей та іншого майна, одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможлива внаслідок їх використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, або відчуження, або з інших причин, суд виносить рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна.

Спеціальна конфіскація застосовується також у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК України, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Гроші, цінності, в тому числі кошти, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, інше майно, зазначене у ст. 96-2 КК України, підлягають спеціальній конфіскації у третьої особи, якщо вона набула таке майно від підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення суспільно небезпечного діяння у віці, з якого не настає кримінальна відповідальність, або в стані неосудності, чи іншої особи безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості, і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у п.п. 1-4 ч. 1 ст. 96-2 КК України.

Вищезазначені відомості щодо третьої особи повинні бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів.

Спеціальна конфіскація не може бути застосована до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача.

Набувач визнається добросовісним, якщо при вчиненні правочину він не знав і не міг знати про відсутність у продавця прав на відчуження майна, наприклад, вжив усіх розумних заходів, виявив обережність та обачність для з'ясування правомочностей продавця на відчуження майна. При цьому в діях набувача не повинно бути і необережної форми вини, оскільки він не лише не усвідомлював і не бажав, а й не допускав можливості настання будь-яких несприятливих наслідків для власника.

До вибуття майна з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом (пункт 3 частини першої статті 388 ЦК) відносяться, зокрема, такі випадки, як вчинення правочину під впливом обману, насильства, зловмисної домовленості представника власника з другою стороною,

тобто у всіх випадках, коли майно вибуло з володіння поза волею власника (або законного володільця).

Набувач не може бути визнаний добросовісним, якщо на момент вчинення правочину з набуття майна право власності в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно було зареєстроване не за відчужувачем або у цьому реєстрі був запис про судовий спір відносно цього майна (обтяження). Водночас запис у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно про право власності відчужувача не є безспірним доказом добросовісності набувача.

Відповідач може бути визнаний добросовісним набувачем за умови, що правочин, за яким він набув у володіння спірне майно, відповідає усім ознакам дійсності правочину, за винятком того, що він вчинений при відсутності у продавця права на відчуження⁹.

Спеціальна конфіскація не застосовується до грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у цій статті, які згідно із законом підлягають поверненню власнику (законному володільцю) або призначені для відшкодування шкоди, завданої злочином.

Арешт майна з метою спеціальної конфіскації можливий у разі, коли підозрювану особу не встановлено, тільки у третьої особи.

3) забезпечення конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи

Відповідно до ч. 5 ст. 170 КПК України у випадку забезпечення конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КК України, може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна.

Конфіскація майна (ст. 59 КК України) полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій КК України. При вирішенні питання щодо конкретного майна, яке може бути арештованим, рекомендовано керуватись Додатком до КК України, яким визначено перелік майна, що не підлягає конфіскації за судовим вирокom та Додатком до Закону України «Про виконавче провадження».

4) забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди

⁹ Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав : Постанова Пленуму Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14>

Відповідно до ч. 6 ст. 170 КПК України, у випадку забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову у кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження.

Фізичними та юридичними особами, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально-протиправними діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можуть бути:

- батьки (усиновлювачі) або опікуни малолітньої особи чи інші фізичні особи, які на правових підставах здійснюють виховання малолітньої особи або нагляд за малолітньою особою на підставі договору, а також навчальний заклад, заклад охорони здоров'я чи іншого закладу, що зобов'язаний здійснювати нагляд за малолітньою(ст. 1178 ЦК України);

- батьки (усиновлювачі) або піклувальники неповнолітньої особи, закладу, який за законом здійснює щодо неповнолітньої особи функції піклувальника(ст. 1179 ЦК України);

- опікуни або заклади, які зобов'язані здійснювати нагляд за недієздатною фізичною особою (ст. 1184 ЦК України);

- юридична або фізична особа, яка відповідає за шкоду завдану їх працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків (ст. 1172 ЦК України);

- особа, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє джерелом підвищеної небезпеки (ст. 1187 ЦК України).

Цивільним відповідачем у кримінальному провадженні ці особи можуть бути, якщо до них пред'явлено цивільний позов під час кримінального провадження до початку судового розгляду в порядку ст. 128 КПК України.

У разі задоволення цивільного позову або стягнення з юридичної особи розміру отриманої неправомірної вигоди суд за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про арешт майна для забезпечення цивільного позову або стягнення з юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, доведеного розміру отриманої неправомірної вигоди до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не було вжито раніше.

Юридичними фактами, які обумовлюють правовідносини щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, є:

- вчинення кримінального правопорушення (або іншого суспільно небезпечного діяння);

- наявність майнової та/або моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням (або іншим суспільно небезпечним діянням);
- наявність причинного зв'язку між кримінальним правопорушенням і завданою шкодою.

Відповідно до ст. 55 КПК України виділяються такі види шкоди: *моральна, фізична чи майнова*.

Під час здійснення кримінального провадження підлягає відшкодуванню моральна та майнова шкода, оскільки фізична шкода визначається як сукупність змін, які об'єктивно відбулися в стані людини, внаслідок вчинення кримінального правопорушення (тілесні ушкодження, розлад здоров'я, фізичні страждання, біль), а тому їх фактичне відшкодування у грошовому еквіваленті виявляється неможливим.

Відповідно кримінальним правопорушенням потерпілому (юридичній особі) може бути завдано безпосередньої шкоди в її майновому та грошовому виразі.

Майнова шкода – це майнові та/чи грошові збитки, спричинені юридичній або фізичній особі. *Збитками* є: втрати, яких особа зазнала внаслідок вчинення кримінального правопорушення у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речей, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права; доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене. Таким чином майнова шкода полягає в зменшенні майнової сфери потерпілого в результаті порушення прав або блага, що йому належать (порушення права власності і інших речових прав, наслідки, що настають у разі пошкодження здоров'я або призвели до смерті потерпілого).

Поняття **майнової шкоди**, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому охоплює:

- заподіяну кримінальним правопорушенням особі пряму, безпосередню шкоду в її майновому та грошовому виразі;
- не одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення доходи;
- оцінені в грошовому вигляді витрати на відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті – на поховання й виплати з підтримання матеріального добробуту і виховання непрацездатних членів сім'ї потерпілого та його неповнолітніх дітей;
- кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину¹⁰.

Визначаючи розмір майнової шкоди, необхідно керуватись *об'єктивними* та *суб'єктивними* критеріями. До об'єктивного критерію відноситься прямий розмір збитків, який встановлено в ході досудового розслідування та документально підтверджений, а під суб'єктивним критерієм мається на увазі оцінка завданої шкоди самим потерпілим. У ході здійснення кримінального провадження

¹⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х.: Одісей, 2013. – 1104 с.

стороною обвинувачення вживаються заходи щодо забезпечення відшкодування майнової шкоди саме за об'єктивним критерієм¹¹.

Наслідки немайнового характеру в чинному законодавстві України позначаються терміном «моральна шкода». Зміст цього поняття розкритий в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», де визначено, що *моральна шкода* – це втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб¹².

Термін «моральна шкода» визначається через поняття страждань, які заподіяні фізичній особі внаслідок фізичного або психічного впливу, що спричинило погіршення або позбавлення можливостей реалізації нею своїх звичок і бажань, погіршення відносин з людьми, інші негативні наслідки морального характеру. У свою чергу, «моральний характер» означає «пов'язаний з духовним життям людини». Саме тому в кримінальному провадженні лише потерпілому – фізичній особі, а не юридичній особі, відшкодовується моральна шкода.

Відповідно до ст. 23 ЦК України, *моральна шкода* полягає у такому:

- фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи¹³.

Розмір грошової компенсації моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, ступеня фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування. Одночасно розмір грошової компенсації визначається з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру компенсації враховуються вимоги розумності і справедливості. Моральна шкода компенсується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Настання моральної шкоди тісно пов'язане із заподіяною фізичною шкодою, яка обумовлює в подальшому моральні страждання. У такому випадку ці види шкоди у кримінальному провадженні важко розглядати окремо, оскільки вони доповнюють одна одну.

¹¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

¹² Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

¹³ ЦК України від 16 січн. 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

Фізична шкода визначається через сукупність змін, що об'єктивно сталися внаслідок вчинення кримінального правопорушення в стані людини як фізичної істоти.

До складових **фізичної шкоди** належать:

- тілесні ушкодження;
- розлад здоров'я;
- фізичні страждання.

Згідно з *Правилами судово-медичного визначення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17 січн. 1995 р. № 6*, з медичної точки зору **тілесні ушкодження** – це порушення анатомічної цілісності тканин, органів та їх функцій, що виникає внаслідок одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів – фізичних, хімічних, біологічних, психічних¹⁴. Отже, тілесними ушкодженнями визнають протиправне і винне заподіяння шкоди здоров'ю іншої особи, яким порушено анатомічну цілісність або фізіологічні функції тканин чи органів потерпілого при посяганні на здоров'я. Поряд з фізичною шкодою потерпілим одночасно заподіюється і майнова шкода, що полягає у витратах на лікування, протезування, посилене харчування тощо.

Під фізичними стражданнями варто розуміти *фізичний біль*, який зазнала особа у зв'язку із вчиненням проти неї насильством або заподіянням шкоди здоров'ю.

Оскільки і моральна шкода, і фізична шкода визначаються як фізичні чи моральні страждання, то слово «страждання» вживається як ключове. Етимологічно слово «страждання» означає зазнавати фізичного болю, мучитися від нього; зазнавати моральних мук, переживань.

Але заподіяні моральна і фізична шкоди «відбиваються» у кримінальному провадженні в різних сферах людського сприйняття: відповідно, ідеальної (духовної) і матеріальної (тілесної), що визначає використання різних принципів оцінки заподіяної шкоди і її компенсації. Так, моральна шкода щодо фізичних осіб є категорією оціночною і у своєму виникненні, коли постає питання про наявність підстав для її матеріальної компенсації, і у вимірі, коли визначається розмір її компенсації.

Критерії компенсації фізичних і моральних страждань є різними, оскільки фізичні страждання викликаються фізичною шкодою, що заподіюється в матеріальній сфері, вони підлягають об'єктивнішій оцінці, тобто за своїм змістом компенсація фізичних страждань може наближатися до відшкодування. І зовсім інша ситуація складається з компенсацією моральних страждань, що викликані шкодою, яка заподіяна в ідеальній (духовній) сфері. Для того, щоб вони могли бути компенсовані, необхідно всебічно, повно та неупереджено вивчити обставини заподіяння шкоди, важливо максимально індивідуалізувати підхід до визначення моральних страждань.

¹⁴ Правила судово-медичного визначення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

Попри взаємозв'язок моральної та фізичної шкоди, в кримінальному провадженні є необхідність відмежування моральних страждань від фізичних як самостійних видів шкоди – моральної і фізичної. Потерпілий (фізична особа) повинен мати право на компенсацію моральної шкоди, що заподіяна йому в результаті будь-якого кримінального правопорушення, не лише такого, що раніше спричинило фізичну шкоду. Так, порушення такого нематеріального блага, як гідність особистості, неодмінно викликає порушення гарантованих Конституцією України прав і свобод людини. Будь-яке кримінальне правопорушення, в тому числі і те, в результаті якого не заподіяно фізичної шкоди, обов'язково супроводжується моральними стражданнями особи, щодо якої це правопорушення було вчинене. Якщо фізичної шкоди не було заподіяно, то не могли виникнути і фізичні та моральні страждання, а тому при вчиненні будь-якого правопорушення щодо певної особи можна говорити про наявність ймовірності моральних страждань.

Вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України, є обставиною, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні.

Окрім вищевказаного, слід зауважити, що наслідки, тобто **школа, заподіяна кримінально-караним діянням**, є:

- однією з найважливіших підстав криміналізації (декриміналізації) діяння (зокрема, в ст. 11 КК України) зазначено, що не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі);

- ознакою, на підставі якої проводиться відмежування кримінальних правопорушень від інших правопорушень;

- кваліфікуючою обставиною у ряді складів злочину;

- обставиною, що враховується судом при призначенні покарання в межах санкції відповідної статті КК України.

Так, відповідно до положень ст. 66 КК України, добровільне відшкодування збитку чи усунення заподіяної шкоди є обставиною, яка пом'якшує покарання, в той же час, серед обставин, що обтяжують покарання, ст. 67 КК України визначає тяжкі наслідки, завдані злочином¹⁵.

Саме відшкодування заподіяної шкоди є необхідною умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених ст. ст. 45, 46 та окремими нормами особливої частини КК України (ст. 212, 212-1 КК України, тощо). Процесуальну сторону цього питання визначають норми КПК України (ст. 285–288 КПК України).

Неправомірна вигода – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють,

¹⁵ Кримінальне право України: Загальна частина. Підручник, 4-те видання перероблене і доповнене / [В. В. Сташис, В. Я. Тацій та ін.]; – Харків : Право, 2010. – 456 с.

пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову¹⁶:

У разі задоволення цивільного позову або стягнення з юридичної особи розміру отриманої неправомірної вигоди суд за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про арешт майна для забезпечення цивільного позову або стягнення з юридичної особи доведеного розміру отриманої неправомірної вигоди до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не було вжито раніше.

Також відповідним гарантуванням забезпечення законності та дотримання прав осіб, законодавець зобов'язав сторону обвинувачення доказувати в кримінальному провадженні обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення (п. 6 ч. 1 ст. 91 КПК України «Обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні»).

Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Обов'язок доказування цих обставин відповідно до ст. 92 КПК України покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК України випадках, – на потерпілого.

Відповідно до ч. 8 ст. 170 КПК України вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову або стягнення отриманої неправомірної вигоди, повинна бути співмірною розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або зазначеної у цивільному позові, розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою.

Заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у разі, коли існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна.

Заборона використання житлового приміщення особам, які на законних підставах проживають у такому житловому приміщенні, не допускається.

Законодавцем також передбачено (ч. 9 ст. 170 КПК України), *що у невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його*

¹⁶ Юридичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/dictionary/n/nepravomirna_vigoda.htm

заступника), погодженим прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна.

Якщо у визначений строк прокурор не звернувся до слідчого судді із клопотанням про арешт майна або якщо в задоволенні такого клопотання було відмовлено, попередній арешт на майно або кошти вважається скасованим, а вилучене майно або кошти негайно повертаються особі.

Арешт може бути накладений у встановленому порядку на рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, щодо яких ухвалою чи рішенням слідчого судді, суду визначено необхідність арешту майна. Не може бути арештовано майно, якщо воно перебуває у власності добросовісного набувача, крім арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів (ч. 10 ст. 170 КПК України).

3. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, її правовий статус та представник

Після нещодавніх змін, арешт може накладатися на майно *третьої особи*, якщо вона набула його безоплатно або за вищу або нижчу ринкової вартості і знала чи повинна була знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у п.п. 1-4 ч. 1 ст. 96-2 Кримінального кодексу України, тобто якщо гроші, цінності та інше майно: одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави; були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

Варто наголосити, що з метою уникнення порушення прав третіх осіб шляхом зловживання з боку правоохоронних органів в Законі передбачено, що вказані відомості щодо порядку набуття третьою особою майна, повинні бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів.

В КПК України також з'явилась стаття 64-2 «Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт», якою регламентується процесуальний статус такої особи.

Зазначено, що третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, може бути будь-яка *фізична* або *юридична особа*.

Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, має права та обов'язки, передбачені КПК України для підозрюваного, обвинуваченого, **в частині, що стосується арешту майна**. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, повідомляється про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються арешту майна, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених КПК України (ч. 3 ст. 64-2 КПК України).

Момент виникнення третьої особи в кримінальному провадженні розпочинається із моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна, відповідно до цього третя особа набуває відповідних прав та обов'язків (ч. 2 ст. 64-2 КПК України).

Відповідно до положень ст. 42 КПК України третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, має такі права в частині, що стосуються арешту майна:

- 1) бути чітко і своєчасно повідомлена про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення;
- 2) мати представника;
- 3) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;
- 4) брати участь у проведенні процесуальної дії – арешту майна;

5) під час проведення процесуальної дії ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;

6) застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);

7) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

8) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України;

9) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися;

10) користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

Під час судового розгляду третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, також має право:

1) брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

2) збирати і подавати суду докази;

3) висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження;

4) виступати в судових дебатах;

5) ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, які йому зобов'язані надати уповноважені працівники суду, і подавати щодо них свої зауваження;

6) оскаржувати в установленому КПК України порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення.

Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, зобов'язана:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк – заздалегідь повідомити про це зазначених осіб;

2) виконувати обов'язки, покладені на неї рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

3) підкорятися законним вимогам та розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

Третій особі, щодо майна якої вирішується питання про арешт повинна втручатися пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки.

Відповідно до ч. 4 ст. 64-2 КПК України, представником третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, може бути:

- особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником;
- керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо власником майна, щодо якого здійснюється арешт, є юридична особа.

Повноваження представника третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, на участь у кримінальному провадженні підтверджуються (ч. 5 ст. 64-2 КПК України):

1) документами, передбаченими ст. 50 КПК України (свідомством про право на зайняття адвокатською діяльністю; ордером, договором із захисником або дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги), – якщо представником третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;

2) копією установчих документів юридичної особи – якщо представником третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

3) довіреністю – якщо представником третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, є працівник юридичної особи, яка є власником майна, щодо якого здійснюється процедура спеціальної конфіскації.

Представник третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, користується процесуальними правами третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інтереси якої він представляє.

Відповідно до ч. 7 ст. 64-2 КПК України, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, та його представник зобов'язані:

1) прибувати за викликом до прокурора, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття;

2) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення;

3) не розголошувати без дозволу прокурора, суду відомості, які стали їм відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю.

4. Загальні положення щодо юридичної особи, до якої може бути застосовано захід кримінально-правового характеру, а саме – конфіскація, та особливості провадження щодо неї

З урахування того, що юридична особа не розглядається в якості суб'єкта злочину, негативні кримінально-правові наслідки вчинення злочину уповноваженою особою не можуть відноситися до заходів кримінальної відповідальності та покарання (які можуть бути застосовані виключно до фізичної особи) і являються специфічною формою кримінально-правового реагування на вчинення суспільно небезпечних діянь як заходи впливу в межах закону про кримінальну відповідальність. Такі заходи кримінально-правового характеру призначаються від імені держави і є реалізацією кримінально-правових відносин між юридичною особою, уповноваженою особою, яка вчинила злочин, та державою в особі органів правосуддя.

Застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру можливе лише при наявності передбачених законом підстав. Таким являються: а) доведеність вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених п.п. 1, 3 та 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України; б) незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу юридичної особи обов'язків, якщо це призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України.

Підставами для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру являється вчинення керівником, засновником, учасником або іншими уповноваженими особами юридичної особи будь-якого із злочинів, вичерпний перелік яких включений до п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України.

У п. 1 ч. 1 ст. 96-3 КК України як підставу для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру визнано вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст.ст. 209, 306, частинах 1 і 2 ст. 368-3, частинах 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369 і 369-2 КК України.

Пункт 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України в якості підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру визначає незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу законом або установчими документами цієї юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у ст.ст. 209 і 306, частинах 1 і 2 ст. 368-3, частинах 1 і 2 ст. 368-4, ст.ст. 369 і 369-2 КК України.

Пункт 3 ч. 1 ст. 96-3 КК України підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру передбачає вчинення її уповноваженою особою від імені цієї юридичної особи злочинів, передбачених у ст.ст. 258–258-5 КК України. Такими можуть бути визнані будь-які злочини, які відображають можливі прояви терористичної діяльності.

Підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у п. 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України визначено вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із

злочинів, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою – четвертою статті 159-1, статтями 160, 260, 262, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 КК України. Отже, йдеться про злочини проти основ національної безпеки, проти волі особи; про злочини, які посягають на встановлений порядок проведення референдуму; злочини проти громадської безпеки і проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Заходи кримінально-правового характеру можуть бути застосовані до юридичної особи у випадках, якщо уповноважена нею особа вчинила злочин, діючи від імені та в інтересах такої юридичної особи. Можливість застосування таких заходів до юридичної особи не залежить від постановлення судом обвинувального вироку щодо уповноваженої особи, хоча злочини і вчиняються суб'єктом від імені та в інтересах юридичної особи. Факт вчинення суспільно небезпечного діяння уповноваженою особою може бути відображений і в інших процесуальних рішеннях (наприклад, в ухвалі суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з амністією або про припинення кримінального провадження у зв'язку зі смертю підозрюваного).

У ст. 96-4 КК України визначено коло юридичних осіб, до яких застосовуються заходи кримінально-правового характеру. Такими являються підприємства, установи та організації.

З їх числа виключаються ті, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, а також міжнародних організацій. Частина 1 ст. 96-4 КК України унеможливає застосування заходів кримінально-правового характеру у випадках, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 96-3 КК України, до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, організацій, створених ними у встановленому порядку.

Юридичні особи, як суб'єкти кримінально-правових відносин, до яких законом про кримінальну відповідальність передбачена можливість застосування заходів кримінально-правового характеру, це організаційно самостійні утворення, створені і зареєстровані у встановленому законом порядку, які наділяються цивільною правоздатністю і дієздатністю, мають відособлене майно, можуть від свого імені здобувати майнові й особисті немайнові права й мати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді, в арбітражному або третейському суді (ст. 23 ГК України, ст. 80 ЦК України).

Підприємство як юридична особа, являється самостійним суб'єктом цивільно-правових та господарсько-правових відносин, є єдиним майновим комплексом, що створюється компетентним органом державної влади, органом місцевого самоврядування або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності і для некомерційної господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами (ст. 62 ГК України, ст. 191 ЦК України).

Установа – це юридична особа, утворена власником (органом, який виконує владні повноваження) для здійснення управлінських, соціально-

культурних та інших функцій некомерційного характеру і фінансується ним повністю або частково. Установа відповідає за своїми зобов'язаннями грошовими коштами, які надані у її розпорядження.

Як суб'єкт цивільно-правових відносин, установа являється організацією, створеною однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна (ст. 83 ЦК України).

Установи, які спеціалізуються на виконанні певного виду діяльності, можуть бути державними, недержавними, місцевих органів, індивідуальними. Правові норми, що закріплюють їх види, містяться в різноманітних правових актах, які регулюють відносини в окремих галузях та сферах соціально-культурної та адміністративно-політичної діяльності, культури, освіти, охорони здоров'я, закордонних справ, спорту тощо. Установи виконують соціально-культурні або адміністративно-політичні функції. Їх мета – створення соціальних цінностей, головним чином невиробничого характеру: установи, культури, освіти, охорони здоров'я та ін. (Закони України «Про освіту» від 23 березня 1996 р., «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності» від 13 грудня 1991 р., «Про бібліотеки та бібліотечну справу» від 27 січня 1995 р.).

Організація як специфічне соціальне утворення, являється формою спільної діяльності людей, з функціями управління і планування, для досягнення певної колективної мети: для виробництва матеріальних благ (товарів), надання послуг, для реалізації прав, свобод та інтересів громадян. Зокрема, такими є фірми (економічні суб'єкти), профспілки, політичні партії, університети, неприбуткові організації; союзи інвалідів; ветеранські, жіночі, молодіжні, дитячі організації; наукові, технічні, культурно-просвітницькі, фізкультурно-спортивні та інші добровільні товариства; творчі спілки; різноманітні земляцтва, фонди, асоціації, товариства та ін.

Частина 2 статті 96-4 КК України не обмежує коло юридичних осіб, до яких можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру у випадках, передбачених пунктами 3 і 4 ч. 1 ст. 96-3 КК України.

Відповідні заходи можуть бути застосовані судом до всіх без виключення підприємств, установ, організацій як суб'єктів приватного та публічного права, резидентів та нерезидентів України, а також органів державної влади, місцевого самоврядування та органів влади АР Крим, фондів, а також міжнародних організацій і інших юридичних осіб, які створені у відповідності до вимог національного та міжнародного права.

Перелік заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до юридичних осіб, передбачений у статті 96-6 КК України, включає штраф, конфіскацію майна та ліквідацію юридичної особи, є вичерпним, розширене його тлумачення не допускається.

За своїм змістом та особливостями застосування *штраф, конфіскація майна* юридичної особи, які законодавець передбачив для юридичних осіб як заходи кримінально-правового характеру, полягають у примусовому обмеженні майнових прав таких осіб.

Згідно із ч. 2 ст. 96-6 КК України до юридичних осіб *штраф* та *ліквідація* можуть застосовуватися лише як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна – як додатковий.

Суд має право застосувати лише один із двох запропонованих заходів (штраф або ліквідація) – самостійно або разом з конфіскацією майна.

Штраф у якості основного заходу кримінально-правового характеру представляє собою грошове стягнення, яке накладається судом на юридичну особу у випадку вчинення її уповноваженою особою будь-якого із злочинів, передбачених ст. 96-3 КК України.

Ліквідацією являється регламентована законодавством України процедура, результатом якої є примусове припинення діяльності юридичної особи, застосоване судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із злочинів, передбачених ст. 96-9 КК України. Ліквідація юридичної особи у формі підприємства, організації, господарського товариства – це припинення діяльності такого підприємства, виключення його з реєстрів, зняття з обліку в ДПІ та у фондах соціального страхування.

Розглянемо більш детально конфіскацію як заході кримінально-правового характеру, що стосується теми дослідження.

Конфіскація майна як захід кримінально-правового характеру передбачає примусове безоплатне вилучення у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації останньої згідно із КК України. Відповідно до ч. 2 ст. 96-6 КК України конфіскація майна застосовується лише як додатковий захід кримінально-правового характеру.

Конфіскація при проведенні ліквідації юридичної особи являється обов'язковим заходом кримінального-правового характеру. При цьому суд може прийняти рішення як про повну так і про часткову конфіскацію майна. Об'єми конфіскації залежать від суспільної небезпечності конкретного злочину; характеру та рівня задіяності юридичної особи у вчиненні її уповноваженою особою злочинів, розмірів завданої злочинним діям цієї особи шкоди, характеру та розмірів неправомірної вигоди, яка була отримана юридичною особою тощо.

Конфіскації підлягає лише майно, яке є власністю юридичної особи (земельні ділянки, нерухомість, активи в банках, акції та інше рухоме і нерухоме майно). Цей захід кримінально-правового характеру не може бути застосований до особистого майна співвласників, акціонерів, найманих працівників юридичної особи, а також до майна її уповноваженої особи, визнання винності якої і стало підставою для постановлення судових рішень щодо самої юридичної особи.

У випадку прийняття рішення про часткову конфіскацію судом повинно бути визначено, яка саме частка майна юридичної особи підлягає вилученню із вказівкою на конкретне майно або із зазначенням суми, якщо конфіскації підлягають грошові активи.

Конфіскація майна як захід кримінально-правового характеру не включає вилучення предметів, які являються знаряддями або засобами вчинення уповноваженою особою злочину; предметів, вилучених із обігу (наркотичні засоби, психотропні речовини, зброя, підроблені гроші тощо); майна, здобутого

злочинним шляхом. Щодо такої категорії предметів може бути застосована спеціальна конфіскація.

Порядок здійснення провадження щодо юридичних осіб

Верховною Радою України 23 травня 2014 року прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб», який набирає чинності з 1 вересня 2014 року. Закон спрямований на забезпечення виконання рекомендації Групи держав проти корупції (GRECO), Спеціального комітету експертів Ради Європи з питань оцінки заходів боротьби з відмиванням коштів (MONEYVAL), а також на вирішення питань про реалізацію низки міжнародних договорів України в частині встановлення відповідальності юридичних осіб.

Цим документом внесено зміни до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та Законів України «Про засади запобігання та протидії корупції» і «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Зміни до Кримінального процесуального кодексу України визначають процесуальний порядок здійснення кримінального провадження щодо юридичної особи, яке буде здійснюватися одночасно із провадженням стосовно фізичних осіб, які від імені чи в інтересах цієї юридичної особи вчинили кримінальне правопорушення.

Зокрема КПК України було доповнено статтею 64-1 «Представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження», в якій зазначено, що представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, може бути:

- особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником;
- керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами;
- працівник юридичної особи.

Повноваження представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на участь у провадженні підтверджуються:

1) документами, передбаченими статтею 50 КПК України, якщо представником є особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні;

2) копією установчих документів юридичної особи, якщо представником є керівник юридичної особи чи інша уповноважена законом або установчими документами особа;

3) довіреністю, якщо представником є працівник юридичної особи.

Протягом кримінального провадження представник юридичної особи має право:

1) знати, у зв'язку із вчиненням якого кримінального правопорушення здійснюється провадження щодо юридичної особи, та давати пояснення з цього приводу;

2) користуватися правовою допомогою;

- 3) збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді, суду докази;
- 4) брати участь у проведенні процесуальних дій;
- 5) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі;
- 6) застосовувати з дотриманням вимог цього Кодексу технічні засоби під час проведення процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосовування технічних засобів під час проведення окремої процесуальної дії чи на певній стадії провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);
- 7) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;
- 8) заявляти відводи;
- 9) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;
- 10) оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України;
- 11) користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача.

Під час досудового розслідування представник юридичної особи має право:

- 1) брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі;
- 2) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, та вимагати відкриття матеріалів згідно із ст. 290 КПК України.

Під час судового провадження представник юридичної особи має право:

- 1) бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду;
- 2) брати участь у судовому провадженні;
- 3) виступати в судових дебатах;
- 4) ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, які йому зобов'язані надати уповноважені працівники суду, і подавати щодо них свої зауваження;
- 5) оскаржувати в установленому цим Кодексом порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення.

Представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, має також інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Представник юридичної особи **зобов'язаний**:

1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття;

2) не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю».

Клопотання представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій слідчий, прокурор зобов'язаний розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити його за наявності відповідних підстав. Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання вноситься вмотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання, а у разі неможливості вручення з об'єктивних причин – надсилається їй (ст. 220 КПК України).

Слідчий, прокурор зобов'язаний за клопотанням представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати йому матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається. Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії (ст. 221 КПК України).

Слідча (розшукова) дія, що здійснюється за клопотанням представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проводиться за участю особи, яка її ініціювала, та (або) її захисника чи представника, крім випадків, коли через специфіку слідчої (розшукової) дії це неможливо або така особа письмово відмовилася від участі в ній. Під час проведення такої слідчої (розшукової) дії присутні особи, що її ініціювали, мають право ставити питання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, які заносяться до протоколу (ч. 6 ст. 223 КПК України).

У виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, має право звернутися до слідчого судді із клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, в тому числі одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У цьому випадку допит свідка чи потерпілого здійснюється у судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого в присутності

сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду.

Неприбуття сторони, що була належним чином повідомлена про місце та час проведення судового засідання, для участі в допиті особи за клопотанням протилежної сторони не перешкоджає проведенню такого допиту в судовому засіданні (ч. 1 ст. 225 КПК України).

На досудовому провадженні представником юридичної особи можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора (ст. 303 КПК України):

1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк;

2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування;

3) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи;

4) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій.

Під час досудового розслідування представником юридичної особи може бути оскаржена в апеляційному порядку ухвала слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність (п. 10 ч. 1 ст. 309 КПК України).

Відомості про юридичну особу, щодо якої можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру, вносяться слідчим або прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань негайно після вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями: 109, 110, 113, 146, 147, 160, 209, 260, 262, 306, частинами першою і другою статті 368-3, частинами першою і другою статті 368-4, статтями 369, 369-2, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 Кримінального кодексу України, або від імені такої юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених статтями 258–258-5 Кримінального кодексу України (ч. 8 ст. 214 КПК України).

5. Процесуальний порядок накладення та скасування арешту на майно

Відповідно до ч. 1 ст. 170 КПК України, накладення арешту на майно є тимчасове, до скасування у встановленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Арешт майна *має тимчасовий характер*, оскільки остаточне рішення про те, що належить вчинити з майном, яке арештоване, буде вирішено судом при ухваленні вироку.

Правовою підставою накладення арешту є ухвала слідчого судді, суду.

Якщо є всі підстави для накладення арешту на майно, то з клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду звертається прокурор або слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – також цивільний позивач.

Клопотання про застосування арешту майна на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

У клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна повинно бути зазначено (ч. 2 ст. 171 КПК України):

1) підстави і мету арешту майна та відповідне обґрунтування необхідності арешту майна;

2) перелік і види майна, що належить арештувати;

3) документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, третіми особами таким майном;

4) розмір шкоди, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, у разі подання клопотання відповідно до ч. 4 ст. 170 КПК України.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання.

У клопотанні цивільного позивача у кримінальному провадженні про арешт майна підозрюваного, обвинуваченого, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третіх осіб для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, повинно бути зазначено (ч. 3 ст. 171 КПК України):

1) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір позовних вимог;

2) докази факту завдання шкоди і розміру цієї шкоди.

У випадку, якщо відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України слідчий (прокурор) у своєму клопотанні про арешт майна не може назвати документи, які підтверджують право власності на майно, що підлягає арешту щодо майна, право власності на яке неможливо підтвердити документально (наприклад, на майно,

вилучене з обігу, рухоме майно, що не підлягає державній реєстрації і документи щодо якого відсутні тощо), а також щодо майна, яке підлягає державній реєстрації, проте всупереч вимогам закону не було зареєстровано, то з цього питання висловив свою позицію Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ в Інформаційному листі № 223–558/0/4–13 від 05 квітня 2013 року «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження»¹⁷. Так, відповідну неможливість має бути обґрунтовано у клопотанні, про неї має бути зазначено і в ухвалі. Документи, що підтверджують право власності на майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації і яке було фактично зареєстровано, або копії цих документів, мають зазначатися в клопотанні та обов'язково додаватися до клопотання (наприклад, інформаційна довідка з Державного реєстру прав на нерухоме майно тощо).

А тому, якщо встановити документи, які б підтверджували власність майна, на яке потрібно накласти арешт, не є можливим, або їх не існує в природі, то про це має бути вказано в клопотанні слідчого. В такому разі слідчий суддя не повинен відмовити в задоволенні клопотання з підстав недотримання вимог п. 3 ч. 2 ст. 171 КПК України.

Строки подання клопотання

Як вже зазначалось, клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше *наступного робочого дня після вилучення майна*, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено.

У разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, передбаченої ст. 235 КПК України (ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи), клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим, прокурором *протягом 48 годин після вилучення майна*, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якої його було вилучено.

Строки розгляду клопотання

Клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом не пізніше двох днів з дня його надходження до суду.

Існує два порядки та строки розгляду слідчим суддею, судом клопотання про арешт майна. В обох випадках відповідно до ст. 108 КПК України процес розгляду клопотання фіксують в журналі судового засідання.

Перший порядок полягає у тому, що клопотання про арешт майна розглядається слідчим суддею, судом за участю слідчого та/або прокурора, цивільного позивача, якщо клопотання подано ним, підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, і за наявності – також захисника,

¹⁷ Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 квіт. 2013 р. № 223-558/0/4-13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Неприбуття цих осіб у судові засідання не перешкоджає розгляду клопотання (ч. 1 ст. 172 КПК України).

Другий порядок полягає у розгляді клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, та можливе без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна (ч. 1 ст. 172 КПК України). Така необхідність може обумовлюватися наявністю обґрунтованої підозри вважати, що в разі повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна про наміри накласти арешт на їхнє майно вони можуть його сховати, знищити, пошкодити та ін.

В обох випадках відповідно до ч. 4 ст. 172 КПК України під час розгляду клопотання про арешт майна слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про арешт майна.

Повернення клопотання для усунення недоліків

Якщо ж слідчий суддя, суд встановить, що клопотання про арешт майна подано без додержання вимог ст. 171 КПК України, він повертає його прокурору, цивільному позивачу та встановлює строк в *сімдесят дві години* або з урахуванням думки слідчого, прокурора чи цивільного позивача менший строк для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу. У такому разі тимчасово вилучене в особи майно підлягає негайному поверненню після спливу встановленого суддею строку, а у разі звернення в межах встановленого суддею строку з клопотанням після усунення недоліків – після розгляду клопотання та відмови в його задоволенні (ч. 3 ст. 172 КПК України).

При вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати, відповідно до ч. 2 ст. 173 КПК України:

- 1) правову підставу для арешту майна;
- 2) можливість використання майна як доказу у кримінальному провадженні або застосування щодо нього спеціальної конфіскації (у разі арешту майна з підстав, передбачених п. 1 ч. 2 ст. 170 КПК України);
- 3) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (у разі арешту майна з підстав, передбачених п.п. 2, 3 ч. 2 ст. 170 КПК України);
- 4) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою;
- 5) розумність та співрозмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження;
- 6) наслідки арешту майна для підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб.

При визначенні обсягу майна, на яке накладається арешт, необхідно враховувати розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та наявність санкції у виді конфіскації майна. На нерухомість, грошові кошти та інші цінності, нажиті злочинним шляхом, арешт накладається у повному обсязі. Такий же виняток стосується і випадків, коли арешт на майно накладається з метою забезпечення його конфіскації. Для встановлення вартості майна, на яке накладається арешт, можна запросити спеціаліста, яким може бути товаровознавець чи професійний оцінщик.

Вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову, повинна бути співмірною із розміром шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, тобто має відповідати розміру цивільного позову. У разі заподіяння особі шкоди неправомірно вчиненими діями кількох осіб, розмір відшкодування визначається з урахуванням ступеня вини кожної з них. Солідарну відповідальність по відшкодуванню шкоди несуть особи, діяння яких були об'єднані спільним злочинним наміром, а заподіяна ними шкода стала наслідком їх спільних дій.

За результатами розгляду клопотання слідчий суддя, суд приймають одне з таких рішень:

1. **Відмовляє** у задоволенні клопотання про арешт майна (відмова у задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна).

Відповідно до ч. 1 ст. 173 КПК України, слідчий суддя, суд відмовляють у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, що його подала, не доведе необхідність такого арешту, а також наявність ризиків, передбачених аб. 2 ч. 1 ст. 170 КПК України. Це означає, що слідчий (прокурор) має обґрунтувати, що є ризик приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження майна.

Не допускається арешт майна/коштів банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних, а також майна/коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

2. Постановляє ухвалу про арешт майна.

У разі задоволення клопотання слідчий суддя, суд застосовує найменш обтяжливий спосіб арешту майна. Слідчий суддя, суд зобов'язаний застосувати такий спосіб арешту майна, який не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб.

Відповідно до звіту судів першої інстанції за 2015 рік про розгляд матеріалів кримінальних проваджень, розміщеному на офіційному веб-порталі «Судова влада України», слідчими суддями протягом 2015 року з 24372 клопотань щодо арешту майна було задоволено 19069, що становить 78 %.

У разі задоволення клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу, в якій зазначає (ч. 5 ст. 173 КПК України):

- 1) перелік майна, на яке накладено арешт;
- 2) підстави застосування арешту майна;

3) перелік тимчасово вилученого майна, яке підлягає поверненню особі, у разі прийняття такого рішення;

4) заборону, обмеження розпоряджатися або користуватися майном у разі їх передбачення та вказівку на таке майно;

5) порядок виконання ухвали із зазначенням способу інформування заінтересованих осіб.

Ухвалу про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя, суд постановляє не пізніше сімдесяти двох годин із дня знаходження до суду клопотання, інакше таке майно повертається особі, у якої його було вилучено.

Копія ухвали негайно після її постановлення вручається слідчому, прокурору, підозрюваному, обвинуваченому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, підозрюваному, обвинуваченому, засудженому, третім особам, які були присутні під час оголошення ухвали. У разі відсутності таких осіб під час оголошення ухвали копія ухвали надсилається їм не пізніше наступного робочого дня після її постановлення.

Майно або грошові суми клієнта неплатоспроможного банку, на яке судом накладено арешт до дня віднесення банку до категорії неплатоспроможних, може бути передано приймаючому, перехідному банку чи спеціалізованій установі, утвореній Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, у встановленому законодавством про систему гарантування вкладів фізичних осіб порядку з письмовим повідомленням Фондом гарантування вкладів фізичних осіб особи, в інтересах якої накладено арешт. При цьому передане майно або грошові суми залишаються обтяженими відповідно до ухвали суду про накладення арешту.

Відповідно до ст. 175 КПК України, ухвала про арешт майна виконується негайно слідчим, прокурором. Арешт майна виконується в порядку, визначеному в цій ухвалі.

Властивості, якими наділене певне майно, впливають на специфіку процедури накладення арешту. Це стосується накладення арешту на нерухоме майно, грошові кошти, що знаходяться у банках чи кредитних установах, цінні папери. Умови і порядок виконання рішень судів, що підлягають примусовому виконанню, у разі невиконання їх у добровільному порядку, визначено в Законі України «Про виконавче провадження».

Підозрюваний, обвинувачений, треті особи мають право на захисника, право оскаржити судові рішення щодо арешту майна.

Основними недоліками в оформленні клопотань, що перешкоджають їх розгляду є:

- не зазначено підстави, у зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна;
- відсутній перелік і види майна, що належить арештувати;
- відсутні документи, що підтверджують право власності на майно, що належить арештувати;
- не додано оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання.

Так, ухвалою слідчого судді у справі № 757/12755/13-к, клопотання старшого слідчого СВ Печерського РУ ГУ МВС України в м. Києві Нечитайло Д.О., яке погоджено з старшим прокурором прокуратури Печерського району м.

Києва Козловим П.Б., про арешт майна та документів, вилучених під час проведення обшуку (тимчасово вилученого майна) - повернуто старшому прокурору Печерського району м. Києва Козлову П.Б. для усунення недоліків.

Підставою для повернення клопотання прокурору стало те, що слідчий у клопотанні не зазначив підстави, в зв'язку з якими потрібно здійснити арешт майна, документи, що підтверджують право власності на майно, яке належить арештувати, до клопотання не додано копію повідомлення про підозру, відповідно до якої слідчий суддя мав би встановити, що слідчий правомірно звертається з клопотанням про накладення арешту, а майно яке підлягає арешту, належить на праві власності підозрюваному або особі, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного. При цьому, саме під час розгляду даного клопотання слідчим суддею було встановлено, що слідчий пропустив строки для звернення із клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна.

Так, наприклад, ухвалою слідчого судді клопотання того ж слідчого у справі № 757/24592/13-к було повернуто прокурору для усунення недоліків, де слідчий просив накласти арешт на автомобіль Chevrolet Express державний знак АР 7777 СЕ, який зареєстровано на ім'я Анісімової Олени Олександрівни (дружини підозрюваного) з підстав, що це майно є спільною сумісністю власністю подружжя.

Повертаючи клопотання, слідчий суддя вказав, що в порушення п. 3 ч. 1 ст. 171 КПК України, слідчий не надав документів, що підтверджують право власності на майно, як і не надав доказів, які підтверджують, що майно, а саме автомобіль Chevrolet Express, який зареєстровано на ім'я Анісімової Олени Олександрівни, дійсно придбаний в період перебування шлюбу з підозрюваним Анісімовим Є.О. та є спільною сумісною власністю подружжя, на яке може бути накладено арешт¹⁸.

Скасування арешту майна

Існують такі варіанти скасування арешту майна:

1. У разі розгляді клопотання без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна (ч. 1 ст. 172 КПК України), відповідно до ч. 1 ст. 174 КПК України, підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, мають право заявити клопотання про скасування арешту майна повністю або частково. Таке клопотання під час досудового розслідування розглядається слідчим суддею, а під час судового провадження – судом.

¹⁸ Аналіз практики розгляду слідчими суддями клопотання сторін кримінального провадження про накладення арешту на майно : Офіційний вебпортал Судова влада України . [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/27>

2. Також підставою скасування арешту майна повністю чи частково є ухвала слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано.

Клопотання про скасування арешту майна розглядає слідчий суддя, суд не пізніше трьох днів після його надходження до суду. Про час та місце розгляду повідомляється особа, яка заявила клопотання, та особа, за клопотанням якої було арештовано майно.

3. Прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження скасовує арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації.

4. Суд одночасно з ухваленням судового рішення, яким закінчується судовий розгляд, вирішує питання про скасування арешту майна. Суд скасовує арешт майна, зокрема, у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації, не призначення судом покарання у виді конфіскації майна та/або незастосування спеціальної конфіскації, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові.

Правовою підставою скасування арешту майна є:

- ухвала слідчого судді чи суду скасування арешту майна;
- винесення прокурором постанови про закриття кримінального провадження;
- ухвалення судового рішення, яким закінчується судовий розгляд. Так, суд скасовує арешт майна, зокрема, у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, непризначення судом покарання у виді конфіскації майна, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові.

Аргументи на користь скасування клопотання можуть полягати у відсутності необхідності застосування такого заходу чи у необґрунтованому накладенні арешту. Так, ***причинами відмов у накладенні арешту*** на майно або скасуванні клопотання про накладення арешту на майно часто є такі:

1. Цивільний позов не був заявлений;
2. Слідчим було пропущено строк звернення з клопотання про арешт тимчасового вилученого майна, встановлений ч. 5 ст. 171 КПК України;
3. Немає можливості перевірити наслідки арешту для інших осіб співвласників майна, та встановити: чи не будуть порушені їх права;
4. Арешт накладений на майно/кошти банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних, а також майно/кошти Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
5. Винесено постанову про закриття кримінального провадження.

6. Порядок зберігання тимчасово вилученого майна

Порядок зберігання вилучених під час здійснення кримінального провадження об'єктів регламентується *Порядком зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, затвердженим Постановою Кабінету міністрів України від 19.11.2012 р. № 1104* (далі – Порядок) та залежить від характеристики тимчасово вилученого майна.

Регламентація порядку зберігання речових доказів міститься в ст. 100 КПК України «Зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про спеціальну конфіскацію». Норма містить порядок зберігання речових доказів, які були надані стороні кримінального провадження. В ч. 2 цієї статті зазначено, що речовий доказ або документ, наданий добровільно або на підставі судового рішення, зберігається у стороні кримінального провадження, якій він наданий. Зберігання речових доказів стороною обвинувачення здійснюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Майно, що підлягає тимчасовому вилученню, після фіксації в протоколі огляду місця події, упаковується та опечатується із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду.

Відповідно до вказаного Порядку, речові докази, за винятком документів, що зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження, повинні бути належним чином упаковані та опечатані.

Спосіб упаковки повинен забезпечувати неможливість підміни або зміни вмісту без порушення її цілісності та забезпечувати схоронність вилучених речових доказів від пошкодження, псування, погіршення або втрати властивостей, завдяки яким вони мають доказове значення.

На речові докази, які не можуть бути належним чином упаковані через громіздкість чи з інших причин, прикріплюється бирка у спосіб, що унеможлиблює її зняття, зміну або пошкодження.

На упаковці (бирці) проставляються підписи осіб, які брали участь у процесуальній дії, та зазначається інформація про вміст упаковки, найменування проведеної процесуальної дії, дата її проведення та номер кримінального провадження.

Необхідно звернути увагу, що на бирці повинні проставлятися підписи всіх учасників слідчої дії, а не лише понятих та слідчого.

Речові докази, крім тих, що повернуті власнику або передані йому на відповідальне зберігання, реалізовані, знищені, технологічно перероблені, зберігаються до передачі їх суду в органі, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, або інших місцях зберігання, визначених у Порядку. Якщо через громіздкість чи з інших причин речові докази не можуть бути передані суду, вони зберігаються в органі, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, або інших місцях зберігання, визначених у Порядку, до набрання законної сили судовим рішенням, яким закінчується кримінальне провадження або вирішується спір про їх належність у порядку цивільного судочинства.

Умовою зберігання речових доказів повинне бути забезпечення збереження їх істотних ознак та властивостей.

Забороняється зберігання речових доказів в умовах, що можуть призвести до їх знищення чи псування.

У разі потреби необхідне вжиття невідкладних заходів для приведення таких речових доказів до стану, що дає змогу забезпечити їх подальше зберігання.

У разі закриття слідчим, прокурором кримінального провадження питання про речові докази вирішується у відповідній постанові слідчого, прокурора¹⁹.

Порядок зберігання основних видів об'єктів, що вилучаються в ході огляду місця події, наступний:

готівка, яка містить сліди кримінального правопорушення передається на зберігання до уповноваженого банку, що обслуговує орган, у складі якого знаходиться слідчий підрозділ (далі – уповноважений банк);

готівка, яка не містить слідів кримінального правопорушення, зараховується на спеціально визначений депозитний рахунок уповноваженого банку;

автомобілі та інші транспортні засоби передаються на зберігання на спеціальні майданчики;

цінні папери передаються на зберігання до уповноваженого банку;

дорогоцінні метали, дорогоцінне каміння або речі, що їх містять передаються для зберігання Державному сховищу дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння або уповноваженому банку;

предмети релігійного культу передаються на зберігання до релігійних організацій;

речі та документи які мають культурну цінність передаються на зберігання до Міністерства культури або Укрдержархіву;

наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори, вилучені з незаконного обігу, зберігаються відповідно до Порядку затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 травня 2008 р. № 422;

спирт етиловий, алкогольні напої та тютюнові вироби зберігаються у місцях зберігання, відомості про місцезнаходження яких внесені до Єдиного державного реєстру місць зберігання та з дотриманням вимог *Порядку обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 р. № 1340*;

вогнепальна і холодна зброя та боєприпаси зберігаються в господарчих підрозділах МВС, Головних управлінь МВС, управлінь МВС, СБУ, Головних

¹⁹ Проте на відміну від сторони обвинувачення, досі не врегульовано порядок зберігання речових доказів і документів стороною захисту (на відміну від сторони обвинувачення), що фактично свідчить про формальність подібних повноважень захисника. Адже згідно з КПК право тимчасового доступу до речей і документів та їх вилучення мають як сторона обвинувачення, так і сторона захисту (ст. 159). Але на відміну від органів досудового розслідування, які зобов'язані дотримуватись чіткої процедури його вилучення та огляду, а також забезпечувати зберігання вилученого майна, сторона захисту таких обов'язків не несе. Як наслідок, не виключається можливість його свідомого знищення або пошкодження. Тож пропонується визначити судовою практикою порядок, за яким слідчий суддя при винесенні ухвали про вилучення речей і документів за клопотанням сторони захисту, доручатиме його проведення слідчому, прокурору або ОВС. Подальше ж вилучення повинне здійснюватися за участю сторони захисту, яка отримує копії відповідних документів.

управлінь та управлінь СБУ після їх перевірки та дослідження державною спеціалізованою установою, що здійснює судово-експертну діяльність;

зброя, яка належить збройним силам України підлягає здачі на зберігання за належністю (до військової частини), якщо це не зашкодить кримінальному провадженню;

вибухові речовини передаються на зберігання на склади Збройних Сил України або відповідних державних підприємств;

отруйні речовини передаються на зберігання на склади суб'єктів господарювання які мають дозвіл на це, отриманий відповідно до *Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 червня 1995 р. № 440*, та належні спеціальні умови для зберігання;

об'єкти біологічного походження, які потребують спеціальних умов зберігання, зберігаються державною спеціалізованою установою, що здійснює судово-експертну діяльність, за узгодженням з її керівництвом.

інші об'єкти зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі (металевій шафі) слідчого, який здійснює таке провадження.

Автомобілі зберігаються на спеціальних майданчиках і стоянках для зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів до набрання законної сили судовим рішенням, яким закінчується кримінальне провадження або вирішується спір про їх належність у порядку цивільного судочинства. У разі закриття слідчим чи прокурором кримінального провадження питання про речові докази вирішується у відповідній постанові.

Відповідно до *Постанови Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. № 1102 «Про затвердження Порядку тимчасового затримання та зберігання транспортних засобів на спеціальних майданчиках і стоянках» (ч. 2 п. 2)²⁰*, територіальним органам Національної поліції дозволено для доставляння та зберігання тимчасово затриманих транспортних засобів укладати договори з державними підприємствами, які належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ або Національної поліції. У разі потреби зазначені державні підприємства залучають на конкурсних засадах підприємства, установи та організації недержавної форми власності для надання окремих видів таких послуг²¹.

Вилучені стороною обвинувачення речові докази зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження в індивідуальному сейфі (металевій шафі) слідчого, який здійснює таке провадження.

Документи, які є речовими доказами, повинні зберігатися вкладеними між чистими аркушами паперу в конвертах. На таких документах забороняється

²⁰ Про затвердження Порядку тимчасового затримання та зберігання транспортних засобів на спеціальних майданчиках і стоянках : постанова КМ України від 17 грудня 2008 р. № 1102 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

²¹ Про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Служби безпеки України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України від 27 серпня 2010 р. № 51/401/649/471/23/125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

робити будь-які помітки, написи і перегинати їх. У разі наявності великої кількості документів вони складаються в окремий пакет. На конверті (пакеті) зазначається перелік документів, що вкладені в нього.

Речові докази, в тому числі документи, які за своїми властивостями (габаритами, кількістю, вагою, об'ємом) не можуть зберігатися разом з матеріалами кримінального провадження, зберігаються у спеціальних приміщеннях органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, що обладнані сейфами (металевими шафами), стелажми, оббитими металом дверима, ґратами на вікнах, охоронною та протипожежною сигналізацією (далі – обладнані приміщення), крім матеріальних носіїв секретної інформації, які передаються в установленому законом порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ. У разі відсутності обладнаного приміщення виділяються спеціальні сейфи (металеві шафи) достатнього розміру.

Відповідальним за зберігання речових доказів, що зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження, є слідчий, який здійснює таке провадження.

Відповідальною за зберігання речових доказів в обладнаному приміщенні чи спеціальному сейфі є посадова особа органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, що призначається наказом керівника такого органу або слідчого підрозділу відповідно до повноважень (далі – відповідальна особа). Згідно із зазначеним наказом з числа посадових осіб органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, призначається також особа, яка заміщує відповідальну особу в разі її відпустки, відрядження чи тривалої відсутності з інших причин, та особа, в якій на відповідальному зберіганні знаходиться дублікат ключів від обладнаного приміщення чи спеціального сейфа.

Для обліку речових доказів у кожному органі, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, відповідальною особою ведеться книга обліку речових доказів (далі – книга обліку), яка нумерується, прошнуровується, засвідчується підписом керівника слідчого підрозділу і скріплюється печаткою органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ. Книга обліку зберігається у відповідальній особі.

Взяття на облік речових доказів проводиться не пізніше наступного дня після їх вилучення шляхом внесення відповідного запису до книги обліку. У разі коли облік речових доказів у книзі обліку не може бути проведений своєчасно з об'єктивних причин (значна віддаленість місця вилучення речових доказів від місцезнаходження органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ тощо), такий облік повинен проводитися в день їх фактичної доставки. Якщо день, в який повинен бути проведений облік речових доказів, припадає на святковий або інший неробочий день, їх облік проводиться у перший після нього робочий день.

Запис про вилучені речові докази робиться у книзі обліку відповідальною особою на підставі протоколу, в якому зафіксовано факт їх вилучення, поданого слідчим, який здійснює кримінальне провадження.

Записи робляться у книзі обліку в хронологічному порядку, інформація про кожний речовий доказ зазначається окремо. У разі коли робляться записи про

кілька однорідних речових доказів, зазначаються їх найменування, кількість, вага, об'єм (залежно від виду вилучених речей або документів).

Якщо речові докази залишаються в матеріалах кримінального провадження і не здаються на зберігання до обладнаного приміщення чи спеціального сейфа або передаються на зберігання до іншого місця зберігання, визначеного в Порядку, в книзі обліку робиться відповідна відмітка із зазначенням прізвища слідчого, який здійснює кримінальне провадження.

Після передачі речових доказів до іншого місця зберігання, визначеного у Порядку, слідчий у строки, зазначені в пункті 10 Порядку, зобов'язаний надати відповідальній особі копії документів, які підтверджують факт передачі речових доказів.

Передача на зберігання речових доказів, які за своїми властивостями повинні зберігатися в обладнаному приміщенні чи спеціальному сейфі, здійснюється відразу після їх взяття на облік у книзі обліку. Відповідальна особа під час прийняття для зберігання речових доказів перевіряє відповідність даних, зазначених у протоколі, в якому зафіксовано факт їх вилучення, фактичному стану речових доказів. На кожній упаковці (бирці) зазначаються номер книги обліку і порядковий номер запису.

Відповідальна особа заповнює квитанцію про отримання речових доказів для зберігання в обладнаному приміщенні чи спеціальному сейфі, яка долучається до матеріалів кримінального провадження.

У разі виникнення необхідності у проведенні процесуальних дій з вилученими речовими доказами слідчий, який здійснює кримінальне провадження, отримує з обладнаного приміщення чи спеціального сейфа необхідну упаковку з речовими доказами чи безпосередньо речові докази з прикріпленою биркою. У книзі обліку робиться відмітка про видачу речових доказів та про цілісність упаковки чи бирки, що засвідчується підписом слідчого.

Після закінчення процесуальних дій речові докази в належній упаковці або з прикріпленою биркою у строки, визначені пунктом 10 Порядку, здаються на зберігання до обладнаного приміщення чи спеціального сейфа.

Під час передачі матеріалів кримінального провадження від одного слідчого іншому ними у присутності відповідальної особи проводиться перевірка цілісності упаковки чи бирки, прикріпленої до речових доказів, переданих на зберігання до обладнаного приміщення чи спеціального сейфу, і відповідність упаковки чи бирки вимогам, визначеним у пункті 3 Порядку. За відсутності слідчого, від якого передаються матеріали кримінального провадження, перевірка проводиться за участю керівника слідчого підрозділу.

Результати перевірки засвідчуються підписами осіб, що проводили перевірку, у книзі обліку.

У разі наявності порушення цілісності упаковки чи бирки або встановлення їх невідповідності вимогам, визначеним у пункті 3 Порядку, слідчий, якому передаються матеріали кримінального провадження, у присутності прокурора, керівника слідчого підрозділу, відповідальної особи та слідчого, від якого передаються матеріали кримінального провадження, проводить огляд речових

доказів та упакує їх з дотриманням вимог, визначених у пункті 3 Порядку. Про проведення огляду складається протокол.

Якщо в результаті огляду речових доказів встановлено їх невідповідність відомостям про такі речові докази, що містяться у відповідній квитанції, складається також акт у двох примірниках, який засвідчується підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду.

До матеріалів кримінального провадження долучаються протокол огляду та один примірник акту у разі його складення. Другий примірник акта передається відповідальній особі.

Доступ до обладнаного приміщення чи спеціального сейфа можливий тільки у присутності відповідальної особи, а в разі її тривалої відсутності - особи, яка її заміщує. У разі відсутності відповідальної особи та особи, яка її заміщує, доступ до обладнаного приміщення чи спеціального сейфа може бути здійснений тільки з дозволу та у присутності прокурора, а також керівника слідчого підрозділу та особи, в якій на відповідальному зберіганні знаходиться дублікат ключів від обладнаного приміщення чи спеціального сейфа.

У таких випадках складається акт, в якому відображаються підстави доступу до обладнаного приміщення чи спеціального сейфа, речові докази, які вилучено чи поміщено до нього. Акт передається керівником слідчого підрозділу відповідальній особі для внесення відповідних записів у книгу обліку.

Перевірка стану та умов зберігання речових доказів, правильності ведення документів щодо їх приймання та обліку проводиться щокварталу керівником слідчого підрозділу.

Що ж до документів, що зберігаються разом з матеріалами кримінального провадження, то в ч. 3 ст. 100 КПК України проголошується, що документ повинен зберігатися протягом усього часу кримінального провадження. За клопотанням володільця документа слідчий, прокурор, суд можуть видати копії цього документа, за необхідності – його оригінал, долучивши замість них до кримінального провадження завірені копії.

Також в ст. 100 КПК України зазначено, що у разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу вона зобов'язана повернути володільцю таку саму річ або відшкодувати її вартість. У разі втрати чи знищення стороною кримінального провадження наданого їй документа вона зобов'язана відшкодувати володільцю витрати, пов'язані з втратою чи знищенням документа та виготовленням його дубліката.

Речові докази та документи, надані суду, зберігаються в суді, за винятком випадків, передбачених частиною шостою цієї статті, а також речових доказів у вигляді громіздких або інших предметів, що вимагають спеціальних умов зберігання, які можуть знаходитися в іншому місці зберігання (ч. 5 ст. 100 КПК України).

Речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у

вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, відповідно до ч. 6 ст. 100 КПК України:

1) повертаються власнику (законному володільцю) або передаються йому на відповідальне зберігання, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

2) передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду для реалізації, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження;

3) знищуються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду, якщо такі товари або продукція, що піддаються швидкому псуванню, мають непридатний стан;

4) передаються для їх технологічної переробки або знищуються за рішенням слідчого судді, суду, якщо вони відносяться до вилучених з обігу предметів чи товарів, а також якщо їх тривале зберігання небезпечне для життя чи здоров'я людей або довкілля.

У вищезазначених випадках, речові докази фіксуються за допомогою фотографування або відеозапису та докладно описуються. У разі необхідності може бути збережений зразок речового доказу, достатній для його експертного дослідження або інших цілей кримінального провадження.

Питання про **спеціальну конфіскацію** та долю речових доказів і документів, які були надані суду, вирішується судом під час ухвалення судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження. Такі докази і документи повинні зберігатися до набрання рішенням законної сили. У разі закриття кримінального провадження слідчим або прокурором питання про спеціальну конфіскацію та долю речових доказів і документів вирішується ухвалою суду на підставі відповідного клопотання, яке розглядається згідно із статтями 171–174 КПК України. При цьому:

1) гроші, цінності та інше майно, які підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди, конфіскуються, крім випадків, коли власник (законний володілець) не знав і не міг знати про їх незаконне використання. У такому разі зазначені гроші, цінності та інше майно повертаються власнику (законному володільцю);

2) гроші, цінності та інше майно, які призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення, конфіскуються;

3) майно, що було предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом, та/або вилучене з обігу, передається відповідним установам або знищується;

4) майно, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, знищується, а у разі необхідності – передається до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання;

5) гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, конфіскуються, крім

тих, які повертаються власнику (законному володільцю), а якщо його не встановлено – переходять у власність держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку;

б) гроші, цінності та інше майно, що одержані фізичною або юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від нього, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено, конфіскуються;

б-1) майно (грошові кошти або інше майно, а також доходи від них) засудженого за вчинення корупційного злочину, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, його пов'язаної особи конфіскується, якщо в суді не підтверджено законність підстав набуття прав на таке майно.

Пов'язаними особами засудженого є юридичні особи, які при його сприянні отримали у власність чи користування зазначене майно.

Якщо суд визнає відсутність законних підстав набуття прав на частину майна, то конфіскується ця частина майна засудженого, а у разі неможливості виділення такої частини – її вартість. У разі неможливості конфіскації майна, законність підстав набуття прав на яке не було підтверджено, на засудженого покладається обов'язок сплатити вартість такого майна;

в) документи, що є речовими доказами, залишаються в матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання.

Відповідно до ч. 10 ст. 100 КПК України, під час вирішення питання щодо спеціальної конфіскації насамперед має бути вирішене питання про повернення грошей, цінностей та іншого майна власнику (законному володільцю) та/або про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Застосування спеціальної конфіскації здійснюється тільки після доведення в судовому порядку стороною обвинувачення, що власник (законний володілець) грошей, цінностей та іншого майна знав про їх незаконне походження та/або використання. У разі відсутності у винної особи майна, на яке може бути звернене стягнення, крім майна, яке підлягає спеціальній конфіскації, збитки, завдані потерпілому, цивільному позивачу, відшкодовуються за рахунок коштів від реалізації конфіскованого майна, а частина, що залишилася, переходить у власність держави.

У разі якщо власник (законний володілець) грошей, цінностей та іншого майна, зазначених у п. 1 ч. 10 ст. 100 КПК України, був встановлений після застосування спеціальної конфіскації та не знав і не міг знати про їх незаконне використання, він має право вимагати повернення належного йому майна або коштів з державного бюджету, отриманих від реалізації такого майна.

Спір про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується у порядку цивільного судочинства. У такому випадку річ зберігається до набрання рішенням суду законної сили.

Список використаних і рекомендованих джерел:

1. Мирошниченко Ю. М. Проблемні питання тимчасового вилучення й арешту майна за новим кримінально-процесуальним законом / Ю. М. Мирошниченко // Порівняльно-аналітичне право. – № 3 (2). – 2013. – С. 310–312.
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні : Закон України від 10 листоп. 2015 р. №2540 а. від 10 листоп. 2015 р. №2540 а. // Відомості Верховної Ради України. – № 1. – 2016. – стаття 1.
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації: Закон України від 18 лютого. 2016 р. № 1019-VIII // Голос України. – 2016 – № 37.
4. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10 листоп. 2015 № 772-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
5. Про утворення Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютог. 2016 р. № 104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
6. Процесуальна діяльність слідчого щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [текст] : метод. реком. / [Удалова Л. Д., Чернявський С. С., Алексєєва-Процюк Д. О. та ін.]. – К. : НАВС, 2014. – 92 с.
7. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду міста Києва № 759/537/13 від 25 січн. 2013 р.
8. КК України від 05 квітн. 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
9. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-14>
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х.: Одіссей, 2013. – 1104 с.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
12. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України від

31 березня 1995 р. № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

13. Цивільний кодекс України від 16 січн. 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

14. Правила судово-медичного визначення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17 січня 1995 р. № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

15. Кримінальне право України: Загальна частина. Підручник, 4-те видання перероблене і доповнене / [В. В. Сташис, В. Я. Тацій та ін.] ; – Харків : Право, 2010. – 456 с.

16. Юридичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/dictionary/n/nepravomirna_vigoda.htm

17. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

18. Аналіз практики розгляду слідчими суддями клопотання сторін кримінального провадження про накладення арешту на майно : Офіційний вебпортал Судова влада України . [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/27/>

19. Про затвердження Порядку тимчасового затримання та зберігання транспортних засобів на спеціальних майданчиках і стоянках : постанова Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. № 1102 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

20. Про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду (в новій редакції) : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Служби безпеки України, Верховного Суду України, Державної судової адміністрації України від 27 серпня 2010 р. № 51/401/649/471/23/125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

21. Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження : постанова Кабінету міністрів України від 19 листопада 2012 р. № 1104. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

22. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітн. 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

Наукове видання

ЧЕРНЯВСЬКИЙ Сергій Сергійович,
ВОЗНІЮК Андрій Андрійович,
АЛЕКСЄЄВА-ПРОЦІЮК ДІАНА ОЛЕКСАНДРІВНА та ін.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СЛІДЧИМ АРЕШТУ МАЙНА

Методичні рекомендації

Підписано до друку 10.04.2016р. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 3,22. Ум. друк. арк. 3,02.
Тираж 100 прим.

Друк:
ФО-П Поліщук О.В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2142 від 31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592-13-49

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.